

Danijela Brišnik

Danijela Brišnik je po končani OŠ Gustava Šiliha Velenje in Srednji družboslovni šoli Velenje diplomirala iz arheologije na FF Univerze v Ljubljani. V letih 1996–98 je bila zaposlena v Muzeju Velenje in na celjski izpostavi Centra za srednjeveške študije Univerze v Ljubljani. Od 1999 je zaposlena na Zavodu za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Celje, ki jo od leta 2014 tudi vodi. V mandatu 2009/11 je bila predsednica Slovenskega konservatorskega društva. Od leta 2009 predseduje strokovni komisiji za arheološke raziskave pri Ministrstvu za kulturo RS. Njena bibliografija poleg znanstvenih in strokovnih razprav zajema tudi sodelovanja na konferencah ter redno publiciranje izvedenih konservatorskih posegov.

NOVI ARHEOLOŠKI PABERKI ŠALEŠKE DOLINE

Arheološka stroka je v zadnjih dveh desetletjih naredila velik korak v razvoju preventivne arheologije in metod t. i. daljinskega zaznavanja. Daljinsko zaznavanje združuje vrsto neinvazivnih postopkov, s katerimi odkrivamo in dokumentiramo sledove delovanja človeka v prostoru – na površini in pod površino tal. Govorimo o rekognosciranju iz zraka, analizi satelitskih posnetkov, izmerah dnov in podpovršij voda z različnimi elektronskimi in optičnimi senzorji, hiperspektralnem snemanju in izmeri reliefa s tehnologijo LiDAR (letalsko lasersko skeniranje površja), katerih rezultate povezujemo s podatki arheološkega vrednotenja virov, bibliografije in drugih podatkov (bližina vodnih vi-

rov, osončenje, arheološki toponimi ...). Količina podatkov o izrabi prostora skozi starejša zgodovinska obdobja se je z uporabo teh orodij močno povečala, kar seveda velja tudi za območje Šaleške doline in bližnje okolice.

Vendar »surovi« podatki, ki kažejo na možnost, da je določena struktura, oblika ali pojav v pokrajini delo človeških rok, še ne potrjujejo oz. dokazujejo obstoja arheološkega najdišča. Pot do te potrditve je daljša in obsega izvedbo kopice različnih arheoloških terenskih raziskav (arheološko topografijo, površinske in podpovršinske terenske preglede, arheološke strukturne preglede in stavbno analizo, vzorčenje z vrtnami, geofizikalne preglede, arheološke testne izkope, arheološka izkopavanja ipd.).¹ Arheološke raziskave so navadno povezane z načrtovanjem posegov v prostor, pri čemer je v postopek načrtovanja vključena tudi ocena arheološkega potenciala obravnavanega območja gradnje, ki je namenjena pridobivanju informacij o ranljivosti oziroma primernosti prostora glede na predlagano prostorsko ureditev. Rezultati raziskav omogočajo ustreznejše prostorske ureditve z vidika varstva nepremične arheološke kulturne dediščine (umik objektov ali linijskih infrastruktur z območij z največjim arheološkim potencialom, spremembe projektov, iskanje posebnih tehničnih rešitev, ki negativne vplive na kulturno dediščino karseda zmanjšajo ...). Hkrati se s pridobitvijo tovrstnih podatkov občutno zmanjšata možnost naknadnih naključnih najdb arheoloških ostalin ob posegih v prostor in možnost težav pri izvedbi načrtovanega gradbenega posega (morebitne zahteve po delni spremembi projekta, prezentacije arheoloških ostalin na mestu odkritja – »in situ«, zamude terminskih planov zaradi arheoloških raziskav, stroške raziskav in/ali drugih potrebnih ukrepov ...).

Drugi najpogostejši način pridobivanja informacij o arheoloških ostalinah so gradbeni posegi v prostor v varovanih območjih arheološke, naselbinske in stavbne kulturne dediščine (gradnja novih in rekonstrukcije obstoječih infrastrukturnih vodov, gradnje objektov, urejanje javnih površin ...), kjer so

¹ Pravilnik o arheoloških raziskavah (Uradni list RS, št. 3/13).

spremljajoče arheološke raziskave pogojevane z zahtevami varstvenih režimov obravnavane kulturne dediščine, ki gradnje ne prepovedujejo², temveč pogojujejo izvedbo predhodnih arheoloških raziskav pred kakršnimi koli posegi v prostor.

Tretji način pridobivanja podatkov o arheološki dediščini so sistematične, načrtne znanstvene arheološke raziskave, katerih obseg in pogostnost se je v zadnjih dveh desetletjih v Sloveniji žal močno zmanjšal. V Šaleški dolini ni bila v obravnavanem obdobju opravljena nobena tovrstna arheološka raziskava.

Novoodkrita arheološka najdišča v Šaleški dolini in okolici so povezana z že izvedenimi ali načrtovanimi večjimi gradbenimi posegi v prostor: z načrtovano gradnjo III. razvojne osi, izgradnjo plinovoda Šentrupert–Šoštanj, s prenovo trškega jedra Šoštanj, statično sanacijo cerkve sv. Urha v Gaberkah ... V članku predstavljamo nekaj novih in nekaj že znanih arheoloških najdišč, ki so bila deloma raziskana in katerih rezultati raziskav ponovno potrjujejo kontinuiteto poselitve Šaleške doline in okolice skozi zgodovino.

Gaberke – Arheološko najdišče Sv. Urh (EŠD 30003)

Cerkev sv. Urha v Gaberkah (EŠD 3435) je z Odlokom o razglasitvi kulturnih spomenikov v občini Šoštanj razglašena za kulturni spomenik lokalnega pomena.³ Prva omemba cerkve v literaturi sega v leto 1545 in opisuje majhno V – Z orientirano cerkev z leseno lopo. Od prvotne cerkve naj bi ostal le še močno prezidan in povišan zvonik. Sedanja cerkev

² V urbanih središčih / arheoloških najdiščih so varstveni režimi oblikovani tako, da se mesto lahko razvija – da so gradnje infrastrukture in drugih objektov mogoče pod določenimi pogoji – ob predhodno izvedenih arheoloških raziskavah, ob tehnično prilagojenih tehničnih rešitvah ipd. Nedotakljiva, nezazidljiva so le posamična manjša območja, t. i. arheološki kontrolni bloki.

³ Uradni list Občine Šoštanj, št. 3/2006, 2/2009.

je datirana z letnico nastanka 1828. Gre za enoladijsko cerkev z enako visokim, 3/8 zaključenim prezbitarijem. Na jugu je ladji prizidana velika nadstropna kapela. Strehe prekriva opečna kritina, čebulasta streha zvonika je pločevinasta. Notranjščina predstavlja neorenesančni slog z dekorativno poslikavo in opremo.⁴

Zavod za varstvo kulturne dediščine, območna enota Celje,⁵ je februarja leta 2009 župniji Šoštanj izdal kulturnovarstvene pogoje za statično sanacijo cerkve,⁶ saj je bila ta zaradi posledic eksploatacije premoga močno razpokana, temelji pa statično destabilizirani. Prve kontrolne meritve na objektu je opravil Gradbeni inštitut ZRMK Ljubljana, ki je po naročilu investitorja Premogovnika Velenje, d. d., septembra 2010 tudi izdelal projekt za pridobitev gradbenega dovoljenja in izvedbo del. Načrtovana je bila ojačitev temeljev cerkve sv. Urha s povezovalno AB talno ploščo v območju cerkvene ladje, povezava nosilnih zidov ter izvedba drenaže okoli cerkve. Zaradi v osnovi še srednjeveške cerkve in povečanega arheološkega potenciala⁷ je ZVKDS OE Celje podal zahtevo, da se ob vseh posegih v zemeljske plasti hkrati izvajajo arheološke raziskave ob gradnji.

⁴ Rok Poles, Marjana Gmajner Korošec, Nika Lalek, Sakralna dediščina Šaleške doline. (Velenje 1998)., Curk, Jože, Topografsko gradivo III. Sakralni spomeniki na območju občine Velenje, ZSV (Celje 1967).

⁵ V nadaljevanju ZVKDS OE Celje.

⁶ KVP št. 02-4148/4-01/11-UK,DB z dne 9. 2. 2009. Na osnovi kulturnovarstvenih pogojev in projekta sanacije je 12. 4. 2011 Ministrstvo za kulturo RS izdalo kulturnovarstveno soglasje št. 62240-105/2011/2 za raziskavo in odstranitev arheološke ostaline. 6. 5. 2011 je bilo izdano še kulturnovarstveno soglasje št. 02-4148/8-01/11-UK,DB za celoten poseg statične sanacije objekta ter 2. 6. 2011 še dopolnitev kulturnovarstvenih pogojev za varstvo nepremične arheološke kulturne dediščine št. 02-4148/4-01/12-DB zaradi odkritja arheoloških ostalin v cerkveni ladji in usklajevanja izvedbe AB povezovalne plošče v osrednjem delu ladje.

⁷ V bližini cerkve sv. Urha so evidentirane enote arheološke kulturne dediščine: Družmirje – Arheološko najdišče Falkov kloster (EŠD 19658), Škale – Rimskodobna naselbina Groblje (EŠD 21514) in novoodkrita potencialna arheološka najdišča Škale – Arheološko območje Tinč (EŠD 20863), Škale – Arheološko območje Miklavžin (EŠD 29677), in Škale – Arheološko območje Jan (EŠD 11731).

Arheološke raziskave je maja in junija 2011 izvedlo podjetje PJP, d. o. o., iz Slovenske Bistrice. Ob temeljih cerkve je bil za potrebe statične sanacije po kampadah strojno izkopen cca 1,2 metra širok jarek, katerega globina je variirala glede na globino temeljev cerkve. Strojni izkop je potekal do globine odkritja arheoloških struktur in najdb, temu pa je sledil stratigrafski ročni izkop in dokumentiranje odkritij. Ta kažejo, da stoji cerkev sv. Urha na bogatem rimskodobnem arheološkem najdišču, saj je bilo odkritih več faz izrabe prostora. Najstarejše arheološke najdbe izvirajo iz jam za stojke. V njihovih polnilih je bila odkrita rimskodobna keramika, predvsem odlomki ostenij posod in novce Galerie Valerie, datiran v leto 315 n. št. Žal so bile arheološke raziskave – glede na varstveni režim – prostorsko omejene le na izkope, ki so bili povezani s statično sanacijo cerkve,⁸ zato so rezultati težje berljivi. Kljub temu pa stojke – jame za nosilne kole – kažejo na obstoj tlorisno relativno velikega in visokega rimskodobnega objekta. Mlajše arheološke ostaline ločimo od starejših po načinu t. i. gradnje s pragovi. V ozke jarke so zabili priostrene vertikalne kole, ki so najverjetneje predstavljali stene objekta. Sledovi tovrstnih stavb so bili odkriti na celotnem obravnavanem prostoru vzhodno od identificirane struge potoka. Srednjeveške ostaline so izpričane z arhitekturnimi ostalinami, ki jih izkopovalci hipotetično opredeljujejo kot gotsko cerkev, orientirano vzhod – zahod, in z odlomki srednjeveškega posodja. Pri gradnji objekta so uporabljali apneno malto, apno pa so žgali v apnenici, dokumentirani v ladji današnje cerkve tik pod odstranjenim betonskim in opečnim tlakom. Rezultati raziskav kažejo, da se arheološke ostaline iz vseh obdobij širijo v vse smeri, razen proti vzhodu, kjer naselbino omejuje paleostruga potoka.

Zaradi tehničnih zahtev pri izvedbi AB povezovalne plošče v osrednjem delu ladje, ki je sidrana v AB oblogo

⁸ Za vsaj delno razjasnitev stratigrafske situacije je ZVKDS OE Celje zahteval razširitev izkopa velikosti približno 4 x 1,2 ob že obstoječem drenažnem jarku.

temelja, v notranjosti cerkve arheološke raziskave niso bile izvedene v celoti, temveč so bile arheološke strukture le geodetsko umeščene v prostor in fizično zaščitene z geotekstilom in peščenim tamponom, projektant pa je nivo in način izvedbe hodne površine preprojektiral do te mere, da posegov v arheološke depozite ni bilo in so se ti ohranili »in situ«. Zaradi izgube informacij o natančnejši vsebini, ohranjenosti in obsegu arheoloških ostalin smo v dopolnitvah kulturnovarstvenih pogojev predpisali izvedbo geofizikalnih raziskav⁹ tako v notranjosti kot tudi v bližnji okolici cerkve, ki bi odkrite arheološke ostaline vsaj deloma razjasnile in postavile v širši prostorski kontekst, vendar se investitor izvedbe raziskav ni lotil. Prav tako investitor finančno (še) ni realiziral poizkopalne analize arhiva arheološkega najdišča.

Po končanem arheološkem dokumentiranju je sledila zaščita odkritih in deloma ohranjenih arhitekturnih ostalin, podbetoniranje in obbetoniranje temeljev cerkve ter izvedba drenaže in meteorne kanalizacije. Izvedena je bila nova AB povezovalna plošča v osrednjem delu ladje, sidrana v AB oblogo temelja, enostranske in dvostranske prečne jeklene zidne vezi v višini pete obokov in sidrani povezovalni AB estrih nad razpokanim obokom zakristije. Utrjene so bile razpoke na zidovih in obokih z injektiranjem ter utrjeni kamniti in mešani opečni nosilni zidovi v območju najmočnejših razpok.¹⁰ V sodelovanju z župnijo Šoštanj je bila na osnovi

⁹ Geofizikalna raziskava – pregled je neinvaziven postopek zaznavanja in merjenja določenih fizikalnih lastnosti objektov in drugih materialnih sledi nekdanjih človekovih dejavnosti, ki so ohranjene pod površino tal, na dnih voda ali objektov. Geofizikalni pregled vključuje različne metode in tehnologije: merjenje upornosti tal, magnetna gradiometrija, magnetna susceptibilnost, georadarski signali, geoakustični in seizmični signali ... Pregled se izvaja s pomočjo sistematičnega vzorčenja območja (mreža, prečnice ...) (Pravilnik o arheoloških raziskavah, Uradni list št. 3/2013; priloga 1, tč. 2.3.6. geofizikalni pregled).

¹⁰ Statična sanacija je bila izvedena s sodobnimi materiali in predstavlja prvo tovrstno gradbeno sanacijo sakralnega objekta na tem območju. Gradbena dela je izvajalo podjetje Pluton, d. o. o., podizvajalci ISA – Anton Mernik, s. p., iz Slovenske Bistrice, izvajalec restavriranja slikav Tomaž Langus iz Topolšice. Konservatorsko spremljanje del so izvajali konservatoriki Urška

rezultatov sondiranja barvno osvežena fasada cerkve, ki je v fasadni niši prezbitarija pridobila novo upodobitev sv. Krištofa s Termoelektrarno Šoštanj v ozadju. V notranjščini je bilo izvedeno novo tlakovanje cerkvene ladje, prezbitarija, zakristije in restavriranje stenskih poslikav.¹¹

Slatina pri Šmartnem ob Paki – Arheološko območje Tomažk (EŠD 21320)

Leta 2005 je Občina Šmartno ob Paki ZVKDS OE Celje posredovala vlogo za izdajo kulturnovarstvenih smernic za izdelavo lokacijskega načrta stanovanjske soseske Tomažk v Slatini. Vlogi je bil priložen tudi digitalni orto foto posnetek v merilu 1 : 5000,¹² na katerem so bile v konfiguraciji terena vidne določene anomalije v prostoru, kar je bil prvi indic za odkritje potencialnega arheološkega najdišča. V dogovoru z Občino Šmartno ob Paki in soglasjem najemnika zemljišča je bil na obravnavanem območju 8. 8. 2005 opravljen arheološki terenski pregled v mreži 10 x 10 metrov in izkop testnih jarkov.¹³

Prostor na rahlo položnem terenu na polici zahodno od reke Pake, ki ga danes deloma prekrivajo travniki in deloma obdelovalne površine, kaže sledove umetnega preoblikovanja – krčenja gozda in terasiranja prostora. Pri arheološkem pregledu in izkopu testnih jarkov je bila odkrita precejšnja količina novoveške in nekaj odlomkov srednjeveške lonče-

► Todosovska-Šmajdek in Danijela Brišnik ter konservatorski sodelavec Aleš Plevčak.

¹¹ Povzeto po: Urška Kerbavec, Danijela Brišnik, Miha Murko, Gaberke – cerkev sv. Urha. Varstvo spomenikov, Poročila 48 (2013): str. 57–60.

¹² Ortofoto je aerofotografija, ki je z upoštevanjem podatkov o reliefu in absolutne orientacije aerofotografij pretvorjena v ortogonalno projekcijo. 2001 je bila Slovenija prvič v celoti pokrita s črno-belimi ortofoti, 2006 pa prvič v celoti z barvnimi ortofoto posnetki. (http://www.e-prostor.gov.si/si/zbirke_prostorskih_podatkov/topografski_in_kartografski_podatki/ortofoto/; dostop 29. 3. 2017).

¹³ Arheološke raziskave je opravilo podjetje Tica sistem, d. o. o., iz Planine.

nine, nekaj odlomkov prazgodovinske ter večja količina po celotnem območju razpršene antične keramike. Testni jarki so pokazali naslednje sosledje arheoloških plasti: pod rušo ali ornico je plast svetlo rjave ali sive zemlje s premešanim drobnim gradivom (novi vek, srednji vek, antika), pod njo leži približno 5 cm debela plast svetlo rjave zemlje s prazgodovinskimi keramičnimi odlomki.

Najdišče je bilo vpisano v Register kulturne dediščine pri Ministrstvu za kulturo RS¹⁴ in z Odlokom o razglasitvi zavarovanega arheološkega najdišča Tomažk na območju občine Šmartno ob Paki zavarovano kot arheološki spomenik lokalnega pomena.¹⁵

Leta 2007 je Občina Šmartno ob Paki zopet obudila idejo o gradnji stanovanjske soseske Tomažk. Zavod je v sodelovanju s podjetjem Tica sistem, d. o. o., na najdišču začrtal serijo strojnih arheoloških sond, izvedenih zgolj do nivoja pojavljanja arheoloških depozitov oz. sterilne geološke osnove povsod tam, kjer v stratigrafiji ni bilo mogoče zaslediti arheoloških ostalin.

Sondiranja, izvedena leta 2008, niso potrdila obstoja prazgodovinske ali antične naselbine na tem mestu, navkljub številnim odlomkom keramike, dokumentirane pri arheoloških pregledih leta 2005. Lončenino na površju lahko zato razlagamo kot smetenje krajine, kot način označevanja parcelnih meja¹⁶ ali pa kot sled kratkotrajne uporabe prostora (pašništvo, krčenje gozdov, posamični grobovi ipd.). Obstaja pa seveda tudi možnost, da so bile arheološke sledi z globokim oranjem uničene do te mere, da niso več berljive in so od arheološkega najdišča ostali zgolj odlomki lončenine.

¹⁴ V nadaljevanju Register kulturne dediščine.

¹⁵ Odlok o razglasitvi zavarovanega arheološkega najdišča Tomažk na območju občine Šmartno ob Paki (Uradni vestnik Mestne občine Velenje, št. 13/2006-41, 3/2010).

¹⁶ Pri terenskih raziskavah na trasi plinovoda Šentrupert–Šoštanj so nam domačini razlagali, da je bila še v polpretekli zgodovini v okolici Šmartnega ob Paki navada, da so meje parcel označevali s keramičnimi lonci, napolnjenimi z zemljo.

Šoštanj – Pusti grad (EŠD 4331)

Pred pričetkom izvajanja programa gradbene sanacije stolpa gradu Šoštanj so Muzej Velenje, ZVKDS OE Celje in Center za srednjeveške študije Filozofske fakultete v Ljubljani (izpostava Celje) maja in junija 1998 izvedli na gradu arheološke sondažne raziskave, s katerimi naj bi odkrili del temeljev osrednjega stolpa in s tem omogočili rekonstrukcijo stolpa v prvotni tlorisni zasnovi. Sonda velikosti približno 60 m² je bila zastavljena tik ob ohranjenih ostalinah stolpa. Temelj manjkajočega dela obrambnega stolpa je bil odkrit na globini enega do dveh metrov. Temelj je grajen na lice iz klesanih kamnitih blokov; plastenje je izrazito. Notranjost stolpa meri cca 20–25 m², originalno hodno površino tvori steptana temno rdeča ilovica, pomešana z drobnim kamenjem.

Med drobnim arheološkim gradivom je prevladovala črna kuhinjska lončenina – v večini gre za odlomke neprofiliranih, masivnih ustij loncev in ostenij bolj ali manj kroglastih loncev. Ostenja so členjena z vrezano enojno ali večkratno valovnico, z odtisom koleščka, na dnih posod pa se pojavlja znak v obliki križa, tudi sicer pogost znak na bližnjem gradu Šalek.¹⁷ Pogosta oblika so tudi zelo masivne sklede z odebeljenimi ustji in odlomki neloščenih lončastih pečnic, med steklenimi predmeti pa izstopa odlomek steklene čaše z ovito nataljeno modro nitjo, med kovinskimi najdbami pa sekira, puščične osti in romanski ključ. Najdbe sodijo v širok časovni okvir 12. do 15. stoletja in kažejo relativno visok bivanjski standard takratnih prebivalcev gradu.

Originalni temelj je bil nadzidan in vključen v prezentacijo grajske ruševine. Najdbe so bile predstavljene tudi na priložnostni razstavi z naslovom »Grad Šoštanj. Arheološka izkopavanja« v Galeriji Šoštanj maja in junija 1998, izkopovalno dokumentacijo pa hrani Muzej Velenje.¹⁸

¹⁷ Danijela Brišnik, Tone Ravnikar, Grad Šalek. (Zbirka Panorame), (Velenje 1999).

¹⁸ Danijela Brišnik, Šoštanj : Pusti grad. Varstvo spomenikov, Poročila 39-41 (2006): str. 212–213. Razstavo je omogočil Muzej Velenje, pri postavitvi pa sta poleg avtorice Danijele Brišnik sodelovala tudi Janez Svetina in Simon Špital iz Muzeja Velenje.

Slatina – Arheološko območje Tabor (EŠD 25737)

Lokacija potencialnega arheološkega najdišča Tabor v Šmartnem ob Paki je bila prvič zabeležena v okviru Raziskovalnega tabora Šmartno ob Paki leta 2002, leta 2006 pa je ZVKDS OE Celje izvedel natančen topografski pregled terena. Že toponim je opozarjal na možnost starejše poselitve / izrabe prostora; to dejstvo pa potrjuje tudi dominantna lega v prostoru na najvišji točki Slatin nad historično komunikacijo med Šaleško in Zgornjo Savinjsko dolino. Prostor predstavlja dokaj široko gozdno reber z višjim izpostavljenim delom, ki je tlorisno relativno majhen, vendar dovolj velik za lokacijo manjšega obrambnega nadzornega stolpa – vahte. Arhitekturnih ostalin v konfiguraciji terena ni zaslediti, na zahodni strani kope pa je moč videti umetno preoblikovan teren, ki deluje kot sled obrambnega jarka. Glede na indice je možno, da je na tem mestu stal lesen stolp, varovan z zemljenim nasipom in leseno palisado. V pisnih virih – v temeljnem urbarju šoštanjске gosposčine iz 4. maja 1575, se omenja na tem mestu že takrat opuščeni grad Frauenburg, med ljudmi pa kroži zgodba o protiturškem taboru.

Območje je bilo vpisano v Register kulturne dediščine, pripravljen pa je bil tudi predlog za razglasitev območja za arheološki kulturni spomenik lokalnega pomena.¹⁹

Družmirje – Arheološko najdišče Falkov klošter (EŠD 19658)

Strokovna ekipa ZVKDS OE Celje je ob pomoči dveh fizičnih delavcev Premogovnika Velenje v času od 1. do 3. 4. 2008 izvedla na najdišču, že takrat močno ogroženem in že deloma preoblikovanem zaradi ugrezanja, predhodne arheološke sondažne raziskave in na manjšem delu tudi intenziven površinski terenski pregled.

¹⁹ Danijela Brišnik, Slatina : Slatina – arheološko območje Tabor. Varstvo spomenikov, Poročila 44 (2007): str. 191.

Na obravnavani lokaciji, ki leži na drugi, cca 5 metrov dvignjeni terasi potoka Velunja (največji pritok reke Pake v Šaleški dolini) pod Ležnom v Družmirju, je bilo moč pri kmetijski obdelavi zemljišč opaziti površinske sledove naselitve od antike do srednjega in novega veka. Na najdbe je prvi opozoril konec devetdesetih let prejšnjega stoletja najemnik zemljišča gospod Ivan Apat, ki je opozarjal na veliko količino kamena in gradbenega materiala, ki se pri oranju vedno znova dviga na površino. Muzej Velenje je v naslednjih letih izvajal sistematične ogledе terena z delnim kolekcioniranjem najdb, ki so hranjene v depojih muzeja Velenje. Na pobudo ZVKDS, OE Celje so bila leta 2002 pri Ministrstvu za kulturo RS pridobljena sredstva za izvedbo geofizikalnih raziskav na obravnavanem območju. Raziskave, opravljene z metodologijo merjenja geoelektrične upornosti tal in magnetometrijo, so potrdile obstoj arheoloških struktur.²⁰ Leta 2006 je Občina Šoštanj na osnovi strokovnih zasnov, ki jih je izdelal ZVKDS, OE Celje, sprejela Odlok o razglasitvi kulturnih spomenikov v občini Šoštanj²¹, s čimer je arheološko najdišče Falkov kloster pridobilo pravno varstvo.

Med najdbami, kolekcioniranimi pri cikličnih teren-skih ogledih, je prevladovala poznorimskodobna metličena lončenina in gradbeni material, odkrit pa je bil tudi odlomek fine rimske lončenine, t. i. terre sigillate. Ohranjen je del ustja manjše posodice z reliefnim okrasom dveh (zelo poškodovanih) rozet oz. krogov. Zaradi poškodovanosti natančnejša tipološka in kronološka opredelitev ni bila mogoča. Od kod ledinsko ime za njive pod Ležnom – Falkov kloster, pisni viri molčijo, zanimiva pa je razlaga imena Družmirje, ki naj bi izviralo iz imena naselja »Tresimirjevo«, poimenovanega po slovanskem veljaku Tresimirju, kar kaže na kontinuiteto

²⁰ Branko Mušič, Poročilo o geofizikalnih raziskavah na lokaciji Družmirje pri Šoštanju (2002). Neobjavljeno poročilo. Arhiv ZVKDS, OE Celje.

²¹ Uradni list Občine Šoštanj, št. 3/2006-3.

poselitve prostora vse od antičnih časov naprej.²²

Namen arheološke raziskave leta 2008 je bil ugotoviti stopnjo poškodovanosti arheološkega najdišča, določiti naravo in globino stratifikacije ter zamejiti obseg arheološkega najdišča. Stratigrafska situacija v testnih jamah ali jarkih je precej enotna: geološko osnovo predstavljajo različne aluvialne plasti, ki se na mestih izklinjajo, tako da se v testnih jarkih pojavljajo različno in na različnih globinah. Na severnem in južnem delu raziskanega območja je direktno nad geološkimi plastmi plast recentne ornice, v kateri so bili posamezni odlomki srednjeveške lončenine in novoveškega gradbenega materiala. Plast ornice je precej debela, tudi do 0,40 m. Povsem drugačna situacija je na osrednjem delu raziskanega območja, kjer sta bili dokumentirani dve kulturni ruševinski plasti z odlomki antične lončenine ter gradbenim materialom.

Na pregledanem območju je bilo v 15 testnih jarkih in pri intenzivnem pregledu odprtih površin skupno dokumentiranih 365 artefaktov in 3 kosti. Med artefakti so prevladovali odlomki gradbenega materiala (66 %) in keramike (32 %). Med gradbenim materialom prevladujejo večinoma antični kosi (97 %). Največ odlomkov je tegul in tubulov, kar kaže na obstoj kvalitetno grajenega objekta, primerljivega z najdbami v bližini Šaleške doline (Celje, Vransko ...). Odlomki keramike, ki so za kronološko in funkcionalno določanje najhvaležnejši vir, izhajajo iz treh časovnih obdobj. Največ je odlomkov antične keramike (90 %), sledijo odlomki srednjeveške keramike (6 %) in odlomki novoveške keramike (4 %). V večini primerov gre za odlomke ostenij in ustij posod. Glede na fakturo keramike in posamezne odlomke ustij in dnov posod, rimskodobno gradivo preliminarno umeščamo v čas od 1. do 3. stoletja n. št.

Ker je bilo iz dinamike eksploatacije premoga jasno razvidno, da je arheološko najdišče Falkov kloster moč-

²² Tone Ravnikar, *Vzhodna polovica Šaleške doline v srednjem veku*. V: Velenje. Razprave o zgodovini mesta in okolice (Velenje 1999)., Danijela Brišnik, *Od kamnitih sekir do terre sigillate*. V: Velenje. Razprave o zgodovini mesta in okolice (Velenje 1999).

no ogroženo in pravzaprav ni nobene možnosti za njegovo ohranitev, je ZVKDS, OE Celje, Premogovniku Velenje in v vednost Občini Šoštanj posredoval vrednotenje arheološkega najdišča in predlog izvedbe sistematičnih zavarovalnih arheoloških izkopavanj, s čimer bi bilo arheološko najdišče strokovno dokumentirano in raziskano. Žal pobuda ni padla na plodna tla in raziskave niso bile opravljene, arheološko najdišče Falkov kloster pa je počasi, a nepovratno izginilo v vodah Družmirskega jezera, z njim pa tudi dobršen del naše arheološke kulturne dediščine.²³

Grad Velenje (EŠD 797)

JUGOZAHODNI OBRAMBNI STOLP

Jeseni leta 2005 je ZVKDS, OE Celje, podal smernice za sanacijo jugozahodnega stolpa obrambnega obzidja gradu Velenje in od oktobra do novembra istega leta izvajal nadzor nad potekom sanacijskih del. Sanacijska dela so v prvi fazi obsegala strojni in ročni izkop gradbene jame v notranjosti polkrožnega stolpa pod stalnim arheološkim nadzorom. Izkopanih je bilo ca 380 m³ materiala, predvsem peščenih in zemljenih nasutij, med katerim je bila ohranjena velika količina odlomkov poznosrednjeveške in novoveške kuhinjske lončenine, odlomkov pečnic in gradbenega materiala. Strati-grafska situacija kaže, da gre na območju stolpa za odpadno jamo, ki časovno še ni natančneje opredeljena. Najdbe hrani Muzej Velenje.

Temelji stolpa so bili injektirani z injektirno maso po navodilih statika, del statično problematičnega zidu je bil porušen in ponovno pozidan z obstoječim kamenjem. Izvedena je bila drenaža, temelji stolpa pa so bili na notranji strani sidrani s petimi jeklenimi sidri na m² v živo raščeno skalo. Vsi zidovi jugozahodnega stolpa so bili zastičeni s podaljšano cementno malto, temelji pa zasuti s peskom do pohodne

²³ Danijela Brišnik, Eva Butina, Maja Bricelj, Družmirje : Družmirje – arheološko najdišče Falkov kloster. Varstvo spomenikov, Poročila 46 (2010): str. 67–70.

površine.²⁴

VHODNA STRAŽARNICA

Naslednje arheološke raziskave na gradu Velenje so potekale avgusta in septembra 2007, ko je ZVKDS, OE Celje, v vhodni stražarnici gradu Velenje izvedel arheološke sondažne raziskave, s katerimi smo želeli določiti nivo originalne hodne površine, pripadajoče novoodkriti in prezentirani strelni lini v zahodni steni vhodne stražarnice. Muzej Velenje je namreč želel v stražarnici urediti razstavni prostor ali depo, odvisno od rezultatov raziskav.

Arheološke raziskave so potrdile obstoj štirih hodnih površin. Prvo – najmlajšo hodno površino, je predstavljal kamnit novodoben tlak, naslednjo pa opečnat tlak iz opek velikosti 25,5 x 12,5 x 5,5 cm, postavljenih v ravne vrste. Tlak je bil večkrat popravljan in prelagan ter glede na odlomke opek v ruševinski plasti v zadnji fazi zamenjan z novimi opekami identične velikosti in sestave gline, ki je bila tudi žgana na podoben način kot prvoten tlak. Pod ruševinskim nasutjem z opekami je bil ob vzhodni stranici stražarnice ohranjen prhek rumenkast maltast estrih, ki je na mestih vseboval tudi posamične odlomke opeke in črepinj. Glede na višinsko razmerje do nove odkrite strelne line v zahodni steni stražarnice in glede na dejstvo, da je utrditev za maltast estrih delovala enotno vse do globine približno 0,50 metra, smo najprej sklepali, da gre za hodni nivo, pripadajoč strelni lini. Estrih je ob vzhodni in severni steni stražarnice uničen z vkopom nepravilne oblike vse do globine 0,60 metra, vendar končne globine uničenja zaradi prostorske stiske nismo dosegli. Polnilo vkopa

²⁴ Danijela Brišnik, Ivo Gričar, Velenje : Velenje – Grad Velenje. Varstvo spomenikov, Poročila 43 (2007): str. 230. Šaleška jezera so posledica več kot 130 let izkopavanja premoga lignita. Premogovniške ugreznine so nastale sredi kotlinskega dna Šaleške doline, kjer so bila – sodeč po redkih arheoloških ostalinah – najstarejša poselitvena jedra Šaleške doline (Škale, Družmirje). Zaradi izkoriščanja premoga se podoba Šaleške doline še vedno spreminja, s širjenjem ugrezninskih območij pa izginjajo tudi pomniki naše preteklosti.

je vsebovalo tipično drobno gradivo vsakdanjega življenja 15. in 16. stoletja – odlomke steklenega kozarca, del kamnite topovske krogle in kuhinjsko lončenino. Razlogov za vkop ob vzhodni, severni in zahodni steni ne moremo z gotovostjo razložiti, glede na številne prezidave gradu Velenje pa obstaja velika verjetnost, da so vkopi povezani z naknadnim obokanjem stražarnice, za kar so gradbeniki potrebovali določen manevrski prostor. Temu v prid govori tudi časovno dokaj enotno arheološko gradivo iz polnila vkopa.

V severozahodnem vogalu stražarnice je bil opečnat tlak poškodovan, zato smo želeli stratigrafsko situacijo preveriti tudi na tem mestu. Vkop se je nadaljeval tudi tu, vendar je vseboval mlajše gradivo – beloprsteno keramiko s konca 18. in začetka 19. stoletja. Razlaga za mlajše gradivo se najverjetneje skriva v poškodovanosti opečnatega tlaka in kasnejši izrabi prostora.

V poglobitvi sonde 2 smo pod rumenkastim maltnim estrihom odkrili zaplato trdnega estriha sivkaste barve, ki glede na stratigrafijo, sestavo in kvaliteto pripada gotski fazi in je sočasen z novo odkrito strelno lino. Zavod je Muzeju Velenje posredoval navodila o zaščiti in ohranitvi tlakov in ureditvi nove hodne površine v stražarnici.²⁵

LEDENICA

Leta 2016 se je občina Velenje odločila za obnovo Smučarsko skakalnega centra z izgradnjo dveh novih skakalnic z oznakama K55 in K35.²⁶ Skakalnici sta v pobočje umeščeni z upoštevanjem naravnih danosti, brez večjih vkopov oz. nasipov z zatratitvijo ter zasaditvijo območja ureditve. Ker se je poseg izvajal v vplivnem območju kulturnega spo-

²⁵ Brišnik Danijela, Poročilo o arheoloških sondažnih raziskavah v vhodni stražarnici gradu Velenje (2008). Neobjavljeno poročilo. Arhiv ZVKDS, OE Celje.

²⁶ Za projekt je bilo izdano kulturnovarstveno soglasje št. EG-7546/2006-10-MS,UK,MKL,BK z dne 28. 6. 2016, na osnovi katerega je bilo pridobljeno gradbeno dovoljenje.

menika ter zunaj ožjega grajskega območja, posebnih pogojev za varstvo arheološke kulturne dediščine nismo podali.

ZVKDS, OE Celje, je v začetku julija 2016 prejel obvestilo izvajalca gradbenih del podjetja Esotech, d. d., o odkritju arheološke ostaline – dela zidu, zaradi česar so dela začasno ustavili in zaprosili za nadaljnja navodila. Po terenskem ogledu, posvetu s predstavniki Muzeja Velenje in pregledu literature je bilo ugotovljeno, da so odkrite arheološke ostaline del nekdanje grajske ledenice, ki je do približno začetka osemdesetih let preteklega stoletja služila za odlaganje smeti iz bližnjega grajskega gostinskega objekta.

Ledenica rahlo ovalne oblike, katere kamnit obod je skoraj v celoti ohranjen do višine 2,00 do 2,50 metra, je delno vkopana v pobočje grajskega hriba in prirejena za shranjevanje ledu. Nekoč so domačini sekali bloke ledu pravilnih oblik, ki so jih zložili tesno skupaj in mednje vstavili suho listje, ki je preprečevalo, da bi se bloki ledu sprijeli. Ko je bila ledenica polna, so jo prekrili z do 1,5 metra debelo plastjo listja ter tako poskrbeli za izolacijo, ki je omogočila, da se je led obdržal vse do poletja. Natančna datacija nastanka ledenice ni znana, so pa bile podobne ledenice v funkciji vse do prve polovice 20. stoletja.

Da je bila omogočena ohranitev grajske ledenice »in situ« (na mestu odkritja), je bilo z Mestno občino Velenje in s projektantom dogovorjeno, da bodo pripravili delno spremembo projekta. Predlagana je bila sprememba orientacije zaletišča skakalnice K35, kar je omogočilo ohranitev grajske ledenice v celoti. Izvajalec gradbenih del je grajsko ledenico, ki je bila ob odkritju skoraj do tretjine ohranjenih zidov zapolnjena s smetmi, očistil do nivoja kompaktne zemljine. Ostaline smo v okviru nalog državne javne službe fotografsko in risarsko dokumentirali, ledenica pa je bila zaščitena z geotekstilom (350–500 g/m²) in zasuta do vrha zidov z drobnim peskom, zunanja stran ledenice pa je bila zaradi neposredne bližine zaletišča K35 zaščitena s torkretiranjem v debelini

5–10 cm.²⁷ Zaradi vizualne izpostavljenosti torkreta so bile vzdolž celotne utrditve zasajene sadike avtohtone popenjalke – bršljana, celotno območje pa je bilo tudi zatravljeno.²⁸

Šoštanj – cerkev sv. Mohorja in Fortunata (EŠD 3436)

Podružnična cerkev sv. Mohorja in Fortunata stoji na nizki terasi nad starim trškim jedrom Šoštanja. Prednica omenjene cerkve je nastala že konec 12. stoletja, verjetno kot grajska kapela gradu Šoštanj. Imela je ravno stropano ladjo in banjasti prezbiterij, ki je v pritličju zvonice današnje cerkve skupaj z originalnim oknom in v letu 2001 na novo odkritim vhodom še vedno ohranjen. V začetku 14. stoletja so ta prostor prekrili s freskami z motivi iz legende cerkvenih patronov, leta 1535 pa nad njim sezidali še danes stoječi zvonik. Razen zvonika so cerkev leta 1776 porušili ter sezidali novo stavbo s centralno kupolasto obokano ladjo in pravokotnim prezbiterijem. Cerkev je orientirana v smeri proti severu, z rahlim odklikom proti zahodu. Prostor starega prezbiterija ima nepravilno obliko kvadrata s stranicami 3,95 x 3,65 m. Prvoten romanski vhod, ki je bil odkrit med obnovo cerkve, se nahaja v notranjem levem vogalu na zahodni steni današnjega zvonika, kjer je v velikosti cca 1 m² ohranjen mlajši tlak iz apnenčastih plošč.

Pred nameravano sanacijo ometov in obnovo hodne površine, tj. estriha v današnjem zvoniku cerkve sv. Mohorja in Fortunata, je ekipa ZVKDS, OE Celje, 29. 8. 2002 z arhe-

²⁷ Torkretiranje je tehnološki postopek, pri katerem nanašajo na podlago beton z visoko hitrostjo. S hidravlično črpalko in stisnjenim zrakom se predhodno pripravljen beton po mokrem postopku kontrolirano in strokovno nanaša na različne oblike in vrste površin, ki so tako dolgotrajno utrjene in odporne proti zmrzovanju in drugim atmosferskim vplivom. (Internet 2: <http://www.histeh.com/storitve/torkretiranje/> (dostop 31. 3. 2017).

²⁸ Povzeto po: Tonka Šoba, Danijela Brišnik, Milana Klemen, Aleš Plevčak, Grad Velenje – grajska ledenica. (v tisku).

ološko metodo očistila estrih in pri tem odkrila dva odlomka srednjeveške keramike. Stratigrafska situacija je pokazala ohranjenost vsaj dveh nivojev hodne površine, pri čemer je bil zgornji estrih močno poškodovan in ohranjen zgolj fragmentarno, spodnji pa je bil ohranjen bistveno bolje in na bistveno večji površini.

Časovno vsaj deloma opredeljiv je bil odlomek posode, ki je bil dokumentiran na meji med t. i. estrihom 1 in 2. Sodeč po neprofiliranem izvihanem in odebeljenem ustju odlomek najbrž pripada kuhinjskemu loncu. Na osnovi analogij smo ga okvirno časovno uvrstili v 12. in 13. stoletje z nekaterimi značilnostmi oblikovanja 11. stoletja.²⁹

Leta 2008 so se arheološke raziskave starega prezbiterja nadaljevale zaradi potrebe po prostorski (nivojski) in kvalitativni določitvi tlaka, ki naj bi rekonstruiran predstavljal novo hodno površino ob zaključku gradbenih in obnovitvenih del. Arheološke sondažne raziskave so zavzele skoraj celotno površino prostora. Zaradi časovne omejenosti in vremenskih razmer (nizke temperature) so bile iz arheoloških raziskav izvzete površine z ohranjenim novejšim kamnitim tlakovanjem ob romanskem vhodu v prostor in pa uničeni depoziti ob današnjem vhodu, ki so posledica vgradnje centralnega ogrevanja.

Freskam pripadajoči, torej gotski hodni nivo, je bil dokumentiran – glede na ohranjen zaključek / izvih osnovnega ometa za izvedbo fresk in stratigrafsko situacijo – na nivoju ca 1,42 m, merjeno od romanskega okna na sredi južne stene. Pod ruševinsko plastjo, ki je bila ohranjena v celotnem prostoru (hodna površina pred čiščenjem), smo najprej dokumentirali plast bele maltne utrditve, pomešane z dolomitom velikosti 0,06–0,12 m, ki predstavlja nekakšno utrditev hodne površine. Glede na stratigrafski odnos do ohranjenega zaključka izviha osnovnega ometa za izvedbo fresk na zahodni steni, je plast izravnave nastala istočasno s poslikavo

²⁹ Danijela Brišnik, Šoštanj : Šoštanj – cerkev sv. Mohorja in Fortunata. Varstvo spomenikov, Poročila 39–41 (2006): str. 212.

fresk. Plast je zelo kompaktna, na otip ostra, debelina plasti je od 0,12 do 0,14 m. Zgornji »zaključni« sloj estriha manjka, zato o podobi freskam pripadajoče hodne površine nimamo podatkov. Pod to utrditvijo je bila približno 0,07 m debela plast zelo prhke, drobljive zemlje, ki najverjetneje predstavlja tampon za zgornjo podlago. Pod njo je skoraj na celotni površini prostora ohranjen svetlo rumen estrih 1, sestavljen iz zelo trdno zbite plasti melja z redkimi drobnimi apnenčastimi vključki, velikosti do 0,02 m in debeline cca 0,025 m. Pod njim leži še en rumenkast estrih (estrih 2), po sestavi zelo podoben estrihu 1. Glede na stratigrafsko situacijo v sondi 1, ki je bila izvedena zaradi potrebe po celoviti sliki stratigrafskega zapisa v prostoru in ki kaže, da pod estrihom 2 leži sterilna zemljena plast, ki skupaj s skalami predstavlja geološko osnovo, sklepamo, da estriha 1 in 2 sodita v čas romanike (čas izgradnje prezbiterija?), vsekakor pa v čas pred nastankom fresk.³⁰ Drobnost arheološko gradivo ob raziskavi leta 2008 ni bilo odkrito.

Po končanih arheoloških raziskavah je bil leta 2010 na osnovi recepture restavratorja Aleksandra Šileasa položen nov pohodni estrih. Na podložni pesek granulacije 0–4 mm in armaturo je bila nanesena masa za estrih na nivoju, ki je nastal sočasno s poslikavo fresk in ki je izpričan z zaključkom / izvihom osnovnega ometa za izvedbo fresk. Navkljub dogovoru z investitorjem o nivoju izvedbe talnega estriha je prišlo pri sami izvedbi do določenih sprememb oz. nedoslednosti. Estrih je bil dosledno izveden ob vzhodni steni in na delu južne ter severne stene, medtem ko nivo ob zahodni steni in pod zlizanim pragom severnega – prvotnega vhoda v zvonico – ne ustreza stanju, dokumentiranem ob arheoloških raziskavah.³¹

³⁰ Danijela Brišnik, Eva Butina, Šoštanj : Šoštanj – cerkev sv. Mohorja in Fortunata. Varstvo spomenikov, Poročila 46 (2010): str. 265–366.

³¹ Bogdan Badovinac, Šoštanj : Šoštanj – cerkev sv. Mohorja in Fortunata. Varstvo spomenikov, Poročila 47 (2012): str. 160.

Šoštanj – trško jedro (EŠD 4252)

V letih 2014–2016 so v Šoštanju ob prenovi Trga svobode, Prešernovega trga, ureditvi Aškerčeve ceste in parkirišča ob Aškerčevi cesti potekale tudi arheološke raziskave ob gradnji (arheološki nadzor ob gradbenih delih oz. zemeljskih izkopih).³²

Med raziskavami na območju prenove Prešernovega trga in Trga svobode v Šoštanju je bila odkrita večja količina predvsem novodobne in poznosrednjeveške / novoveške lončenine in pečnic ter kamniti temelji vsaj štirih objektov, ki so vrisani že na Franciscejskem katastru in jih tudi na osnovi drobnega gradiva datiramo v 18. ali 19. stoletje. Tlakovano cestišče, ki je teklo proti Tovarni usnja Šoštanj, in kamnit vodnjak (Končanov vodnjak) sta bila v uporabi še vse do prve polovice 20. stoletja, saj se ju starejši prebivalci Šoštanja še spomnijo. Veliko število drobnih keramičnih, kovinskih in steklenih najdb ter novce v vrednosti 15 krajcarjev, datiran v leto 1807, ter bakren madžarski novčič, datiran v leto 1904, dokazujejo, da je bil tudi Končanov vodnjak – eden od več kot desetih vodnjakov v Šoštanju – središče druženja Šoštanjčanov na prehodu iz 19. v 20. stoletje.

V dogovoru z investitorico, Občino Šoštanj smo se odločili za prezentacijo odkritega Končanovega kamnitega vodnjaka na Trgu svobode. Vodnjak je bil z arheološko metodo očiščen, najdbe v njem ustrezno dokumentirane, kamnit obod pa deloma dopolnjen s kamenjem in globoko zafugiran. Skladno s podanimi smernicami ZVKDS, OE Celje, da naj bo vrhnji neohranjeni del vodnjaka izdelan nevtrarno, iz modernih materialov, se je projektant³³ odločil za izvedbo masivnega gladkega betonskega oboda, pokritega s kovinsko mrežo. Neposredna okolica vodnjaka je tlakovana s kamni iz cestišča, odkritega pred bližnjim trgovskim objektom.

³² Arheološke raziskave je izvajal Matevž Lavrinc, s. p., iz Laškega.

³³ Projekt prenove Trga svobode je pripravilo podjetje Domino inženiring, d. o. o., iz Velenja.

Med arheološkimi raziskavami na območju Aškerčeve ceste in parkirišča je bila odkrita manjša količina zgodnjeno-voveških ter poznosrednjeveških najdb. Poleg večjega števila novodobnih vkopov za infrastrukturne vode je bilo odkritih tudi pet kamnitih struktur – temeljev objektov, ter zunanji obod vodnjaka, najdbe pa so sočasne z arhitekturnimi ostalinami na Trgu svobode.³⁴

Škale – Arheološko območje Tinč (EŠD 20863), Škale – Arheološko območje Miklavžin (EŠD 29677), Škale – Arheološko območje Jan (EŠD 11731)

Vsa tri potencialna arheološka najdišča so bila odkrita med predhodnimi arheološkimi raziskavami za oceno arheološkega potenciala na trasi državnega prostorskega načrta za državno cesto A1 Šentilj–Koper (III. razvojna os), na odseku od priključka Velenje jug do Slovenj Gradec jug.³⁵ Glavni cilj raziskav je bila identifikacija sledov antropogenih aktivnosti in potencialnih arheoloških najdišč ter analiza kulturne krajine, ki je izražena v sledovih rabe tal, mrežah komunikacij in sledovih agrarnih aktivnosti zemljiške razdelitve, prepoznanih na LiDAR posnetkih.

Po izvedbi historične analize prostora in analizi LiDAR posnetkov³⁶ so terenske raziskave potekale v obliki ekstenzivnega terenskega pregleda površin, katerega namen je odkrivanje še neznanih arheoloških najdišč. Na digitalnem modelu

³⁴ Povzeto po: Matevž Lavrinc, Poročilo o arheoloških raziskavah ob izkopu jarkov za prenovu toplovodnega omrežja na območju Prešernovega trga in Trga svobode v Šoštanju (2014). Matevž Lavrinc, Poročilo o arheoloških raziskavah med obnovo Trga svobode in Prešernovega trga v Šoštanju (2015). Neobjavljeni poročili. Arhiv ZVKDS, OE Celje.

³⁵ Arheološke raziskave je izvajal Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Center za konservatorstvo, Center za preventivno arheologijo, Poljanska 40, Ljubljana.

³⁶ Analiza LiDAR posnetkov je bila opravljena na površini 66 km² med Velenjem in Slovenj Gradcem.

obravnavanega terena je bilo prepoznanih 42 novih značilnosti ali skupkov značilnosti, ki so lahko odraz človekovega delovanja in bivanja. Štiri značilnosti ali skupki značilnosti so bili dokumentirani v območjih že znane kulturne dediščine, ostale značilnosti pa so opredeljene kot oglarske kope, apnenice, žagarske jame, ugreznjene poti, utrdbene strukture (okopi, nasipi, jarki ...).

Ekstenzivni terenski pregled je potekal po prečnicah znotraj načeloma 50 x 10 metrov velikih zbiralnih enot. Območje pregleda so predstavljali večinoma pašniki in travniki, območja z nizko vegetacijo ali gozdom, zato je pregled potekal s kopanjem 40 x 40 x 40 cm velikih jam na prečnicah in z zamikom 25 metrov na vsaki drugi prečnici.³⁷

Na petih lokacijah je bila v jamicah odkrita večja količina rimskodobnega gradbenega materiala ter odlomki prazgodovinske, rimskodobne in srednjeveške lončenine. Za dve lokaciji se je izkazalo, da gre za premogovniški ugrezninski območji, ki sta bili nedavno tega sanirani z nasipavanjem od drugod pripeljane zemljine in so bile odkrite arheološke najdbe odložene v sekundarni legi, tri lokacije pa smo evidentirali kot novoodkrita potencialna arheološka najdišča: Škale – Arheološko območje Tinč (EŠD 20863), Škale – Arheološko območje Miklavžin (EŠD 29677), in Škale – Arheološko območje Jan (EŠD 117319). Vsa tri potencialna arheološka

³⁷ Povzeto po: Rutar, Gašper, Evgen Lazar, Nika Veršnik, Klemen Nagode, Analiza arheološkega potenciala območja DPN za državno cesto od avtoceste A1 Šentilj–Koper od priključka Velenje jug–Slovenj Gradec jug, metode 1–3; 5–6 (2010); Rutar, Gašper, Maja Lavrič, Špela Karo, Nika Veršnik, Barbara Nadbath, Analiza arheološkega potenciala območja DPN za državno cesto od avtoceste A1 Šentilj–Koper od priključka Velenje jug–Slovenj Gradec jug, metode; 5–6, II. del (2011).; Rutar, Gašper, Dimitrij Mlekuž, Špela Karo, Nika Veršnik, Barbara Nadbath, Tadeja Mulh, Mirko Krsmanović, Analiza arheološkega potenciala območja DPN za državno cesto od avtoceste A1 Šentilj–Koper od priključka Velenje jug–Slovenj Gradec jug, metode; 4–6, III. del (2011).; Lavrič, Maja, Nika Veršnik, Gašper Rutar, Tadeja Mulh, Barbara Nadbath, Analiza arheološkega potenciala območja DPN za državno cesto od avtoceste A1 Šentilj–Koper od priključka Velenje jug–Slovenj Gradec jug, metode; 5–6, IV. del (2012). Neobjavljena poročila. Arhiv ZVKDS, OE Celje.

najdišča z najdbami lončenine kažejo na rimskodobni značaj poselitve. Območja so bila vpisna v Register kulturne dediščine, na njih pa bodo v naslednjih fazah postopkov sprejemanja državnega prostorskega načrta potekale nadaljnje arheološke raziskave, ki bodo potrdile ali ovrgle obstoj novih arheoloških najdišč Šaleške doline.

Podkraj pri Velenju – cerkev sv. Jakoba (EŠD 3405), Velenje – Arheološko najdišče Gradišče (EŠD 4335)

ZVKDS, OE Celje, je za potrebe sanacije obstoječega vodovoda v Podkraju izdal kulturnovarstvene pogoje,³⁸ v katerih so bile na delu trase sanacije vodovoda, ki je segal v varovani območji Podkraj pri Velenju – Cerkev sv. Jakoba (EŠD 3405), in Velenje – Arheološko najdišče Gradišče (EŠD 4335), zahtevane arheološke raziskave ob gradnji. Ob rednem terenskem ogledu maja 2016 je bilo ugotovljeno, da izvajalec gradbenih del o pričetku del ni obvestil izbranega izvajalca arheoloških raziskav,³⁹ ki tako ni bil prisoten pri zemeljskih izkopih in jih posledično ni dokumentiral. Ker je bil izkop jarkov za potrebe sanacije vodovoda že zaključen, je ZVKDS, OE Celje, v dogovoru z izvajalcem gradbenih del z vpisom v gradbeni dnevnik zahteval izkop strojnih testnih jarkov v skupni dolžini cca 50 m, lociranih vzporedno s traso vodovoda.

Arheološka dela so potekala v drugi polovici maja 2016, z arheološko metodo je bilo raziskanih 6 testnih sond, ki so bile umeščene v prostor tako, da smo z njimi pridobili čim več informacij o arheološkem potencialu obravnavanega prostora. Arheološke raziskave območja so razkrile sledi človekovih aktivnosti predvsem iz srednjega in novega veka, ki jih povezujemo z bližnjo cerkvijo sv. Jakoba in ostalinami

³⁸ Kulturnovarstveni pogoji št. 35108-0037/2014-2, DB.

³⁹ Izvajalca arheoloških raziskav sta bila Samo Hvalec, s. p., iz Maribora in Skupina STIK iz Ljubljane.

gradu Limbar na bližnjem hribu Gradišče, ki se pne nad naseljem. V izkopih je bila do globine 1,50 m dokumentirana peščena koluvialna plast, ki je vsebovala odlomke srednjeveške lončenine, med njimi tudi odlomek prostoročno izdelanega dna temno sive porozne keramike, ki ga časovno umeščamo v zgodnje srednjeveško obdobje. Na koluvijalni plasti je bil nasut tampon iz velikih peščenjakovih lomljencev. Gre za utrditev cestišča, ki ga glede na odkrite odlomke lončenine na njem datiramo v srednjeveško oz. zgodnje novoveško obdobje. Cestišče je bilo v uporabi nekaj stoletij, saj so se nanj odložili številni sedimenti, v katerih smo odkrili tudi odlomke novoveške lončenine.

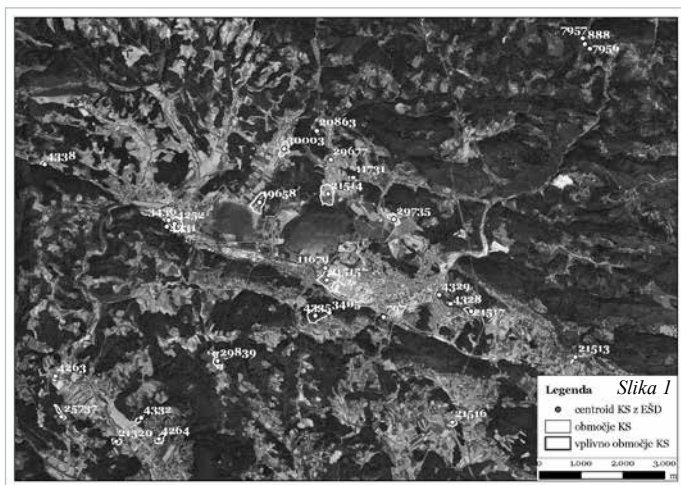
Stratigrafska situacija v testnih jarkih je pokazala, da gradbena dela za sanacijo vodovoda niso posegala v arheološke strukture, zato so bile arheološke najdbe strokovno dokumentirane in zaščitene z geotekstilom ter zasute.⁴⁰

ZAKLJUČEK

Če natančno pobrskamo med poročili o izvedenih arheoloških raziskavah v zadnjih dveh desetletjih, ki jih hranimo na ZVKDS, OE Celje, med njimi gotovo najdemo še kakšnega iz Šaleške doline in bližnje okolice, ki ga v tem prispevku nismo omenili, vendar gre v teh primerih za raziskave, ki niso potrdile obstoja arheoloških ostalin ali pa te ob arheoloških raziskavah niso bile dokumentirane. Sistematičnih, načrtnih in obsežnejših arheoloških raziskav je bilo tudi v zadnjih dveh desetletjih v Šaleški dolini zelo malo, kljub temu pa zbir rezultatov raziskav, povzetih v tem članku, kaže na dejstvo, na katerega smo opozarjali že leta 1996 v

⁴⁰ Povzeto po: Matej Draksler, Jasna Štajdohar, Gregor Babič, Samo Hvalec, Arheološke raziskave na območju sanacije vodovoda, na parc. št. 820/2, 787/2, 950/1, 950/2 in 787/23 k.o. 968 – Podkraj ter parc. št. 2889/1 k.o. 964 – Velenje. Končno strokovno poročilo o raziskavi 14-0255 (2016). Arhiv ZVKDS, OE Celje.

Šaleških razgledih.⁴¹ Šaleška dolina je prostor, v katerem je človek bival vse od začetkov svojega obstoja, ga sooblikoval, bogatil in puščal v njem neizbrisen, raznolik pečat. In ker je kulturna dediščina eden temeljnih gradnikov naše identitete, te paberke zaključujem s Horacijevo mislijo »*Quidquid sub terra est, in apricum proferet aetas*«. Vse, kar je skrito pod zemljo, bo čas postavil na plan.⁴² Vendar bo tudi v Šaleški dolini čas na plan postavil zgolj tiste drobce preteklosti, ki jih bomo kot dobri gospodarji, zavedajoč se pomena ohranjanja kulturne dediščine, še uspeli ohraniti svojim zanamcem. In tega bi se morali v dolini, kjer je veliko pomnikov naše preteklosti že izginilo v jezerskih vodah in pod delovnimi stroji, še toliko bolj zavedati.

Arheološka najdišča v Šaleški dolini (vir podatkov: slika 1 – Ministrstvo za kulturo, Register kulturne dediščine, 2017; slika 2 – Kartografska osnova: DTK50, Geodetska uprava Republike Slovenije.

⁴¹ Danijela Brišnik, Arheološki paberki Šaleške doline. V: Stropnik, Ivo (ur.). Razprave, presoje, akcenti: zbornik 1995–1996, (Zbirka Šaleški razgledi, zv. 12), str. 297–320.

⁴² Sentence: modrosti starih Rimljanov / izbrala, prevedla in uredila Bronislava Aubelj. (Ljubljana 2003). (Horacij, Epistulae 1, 6, 24).

Viri in literatura:

- Bogdan Badovinac, Šoštanj : Šoštanj – cerkev sv. Mohorja in Fortunata. Varstvo spomenikov, Poročila 47 (2012): str. 160.
- Danijela Brišnik, Arheološki paberki Šaleške doline. V: STROPNIK, Ivo (ur.). Razprave, presoje, akcenti : zbornik 1995–1996, (Zbirka Šaleški razgledi, zv. 12), str. 297–320.
- Danijela Brišnik, Od kamnitih sekir do terre sigillate. V: Velenje. Razprave o zgodovini mesta in okolice. (Velenje 1999).
- Danijela Brišnik, Tone Ravnikar, Grad Šalek. (Zbirka Panorame). (Velenje 1999).
- Danijela Brišnik, 2006, Šoštanj : Šoštanj – cerkev sv. Mohorja in Fortunata. Varstvo spomenikov, Poročila 39–41 (2006): str. 212.
- Danijela Brišnik, Šoštanj : Šoštanj – Pusti grad. Varstvo spomenikov, Poročila 39–41 (2006): str. 212–213.
- Danijela Brišnik, Slatina : Slatina – arheološko območje Tabor. Varstvo spomenikov, Poročila 44 (2008): str. 191.
- Danijela Brišnik, Ivo Gričar, Velenje : Velenje – Grad Velenje. Varstvo spomenikov, Poročila 43 (2007): str. 230.
- Danijela Brišnik, Gojko Tica, Slatina pri Šmartnem ob Paki – arheološko najdišče Tomažk. Varstvo spomenikov, Poročila 44 (2008): str. 248–249.
- Danijela Brišnik, Poročilo o arheoloških sondažnih raziskavah v vhodni stražarnici gradu Velenje (EŠD 797, 2008). Neobjavljeno poročilo. Arhiv ZVKDS, OE Celje.
- Danijela Brišnik, Eva Butina, Maja Bricelj, Družmirje : Družmirje – arheološko najdišče Falkov kloster. Varstvo spomenikov, Poročila 46 (2010): str. 67–70.
- Danijela Brišnik, Eva Butina, Šoštanj : Šoštanj – cerkev sv. Mohorja in Fortunata. Varstvo spomenikov, Poročila 4 (2010): str. 365–366.
- Curk, Jože, Topografsko gradivo III. Sakralni spomeniki na območju občine Velenje, ZSV (Celje 1967).

- Matej Draksler, Jasna Štajdohar, Gregor Babič, Samo Hvalec, Arheološke raziskave na območju sanacije vodo-voda, na parc. št. 820/2, 787/2, 950/1, 950/2 in 787/23 k.o. 968 – Podkraj ter parc. št. 2889/1 k.o. 964 – Velenje. Končno strokovno poročilo o raziskavi 14-0255 (2016). Neobjavljeno poročilo. Arhiv ZVKDS, OE Celje.
- Urška Kerbavec, Danijela Brišnik, Miha Murko, Gaberke – cerkev sv. Urha. Varstvo spomenikov, Poročila 48 (2013): str. 57–60.
- Matevž Lavrinc, Poročilo o arheoloških raziskavah ob izkopu jarkov za prenovu toplovodnega omrežja na območju Prešernovega trga in Trga svobode v Šoštanju (2014). Neobjavljeno poročilo. Arhiv ZVKDS, OE Celje.
- Matevž Lavrinc, Poročilo o arheoloških raziskavah med obnovo Trga svobode in Prešernovega trga v Šoštanju (2015). Neobjavljeno poročilo. Arhiv ZVKDS, OE Celje.
- Branko Mušič, Poročilo o geofizikalnih raziskavah na lokaciji Družmirje pri Šoštanju (2002). Neobjavljeno poročilo. Arhiv ZVKDS, OE Celje.
- Rok Poles, Marjana Gmajner Korošec, Nika Lalek, Sakralna dediščina Šaleške doline. (Velenje 1998).
- Pravilnik o arheoloških raziskavah, Uradni list št. 3/2013.
- Tone Ravnikar, Vzhodna polovica Šaleške doline v srednjem veku. V: Velenje. Razprave o zgodovini mesta in okolice. (Velenje 1999).
- Gašper Rutar, Evgen Lazar, Nika Veršnik, Klemen Nagode, Analiza arheološkega potenciala območja DPN za državno cesto od avtoceste A1 Šentilj–Koper od priključka Velenje jug–Slovenj Gradec jug, metode 1–3; 5–6 (2010). Neobjavljeno poročilo. Arhiv ZVKDS, OE Celje.
- Gašper Rutar, Maja Lavrič, Špela Karo, Nika Veršnik, Barbara Nadbath, Analiza arheološkega potenciala območja DPN za državno cesto od avtoceste A1 Šentilj–Koper od priključka Velenje jug–Slovenj Gradec jug, metode; 5–6, II. del (2011). Neobjavljeno poročilo. Arhiv ZVKDS, OE Celje.

- Gašper Rutar, Dimitrij Mlekuž, Špela Karo, Nika Veršnik, Barbara Nadbath, Tadeja Mulh, Mirko Krsmanović, Analiza arheološkega potenciala območja DPN za državno cesto od avtoceste A1 Šentilj–Koper od priključka Velenje jug– Slovenj Gradec jug, metode; 4–6, III. del (2011). Neobjavljeno poročilo. Arhiv ZVKDS, OE Celje.
- Maja Lavrič, Nika Veršnik, Gašper Rutar, Tadeja Mulh, Barbara Nadbath, Analiza arheološkega potenciala območja DPN za državno cesto od avtoceste A1 Šentilj–Koper od priključka Velenje jug–Slovenj Gradec jug, metode; 5–6, IV. del (2012). Neobjavljeno poročilo. Arhiv ZVKDS, OE Celje.
- Sentence: modrosti starih Rimljanov / izbrala, prevedla in uredila Bronislava Aubelj. (Ljubljana 2003).
- Šoba Tonka, Danijela Brišnik, Milana Klemen, Aleš Plevčak, Grad Velenje – grajska ledenica. (v tisku)
- Internet 1: http://www.eпростor.gov.si/si/zbirke_prostor-skih_podatkov/topografski_in_kartografski_podatki/ortofoto/ (dostop 29. 3. 2017).
- Internet 2: <http://www.histeh.com/storitve/torkretiranje/> (dostop 31. 3. 2017).

